

تبریز در گرداب سایه‌ها

(نحوه نگارش و نگارش در خلال سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۴۵ ه.ش با تأکید بر مطبوعات و اسناد نویافت)

امیر حسن آقا

نشر اختر

سرشناسه	چهره‌گشا، امیر، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	تبریز در گرداب سایه‌ها (تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۰- ۱۳۳۵ ه.ش با تأکید بر مطبوعات و اسناد نویافت) / امیر چهره‌گشا.
مشخصات نشر	تبریز: اختر، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۳۹۲ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۲۴۰-۰۰
وضعیت فهرست نویسی: فیا	
عنوان دیگر	تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۰- ۱۳۳۵ ه.ش با تأکید بر مطبوعات.
موضوع	فرقه دموکرات آذربایجان -- تاریخ
موضوع	Ferqeh Democrat Azarbayjan -- History
موضوع	تبریز -- تاریخ -- ۱۳۲۰-۱۳۳۵ -- پوشش مطبوعاتی
موضوع	Tabriz (Iran) -- History -- 1941-1966 -- Press coverage
موضوع	آذربایجان -- تاریخ -- ۱۳۲۰-۱۳۳۵ -- پوشش مطبوعاتی
موضوع	Azerbaijan(Iran) -- History -- 1941-1966 -- Press coverage
رده بندی کنگره	۱۳۹۸ ج ۲۷/ب ۲۰۷۹ DSR
رده بندی دیسی	۹۵۵/۳۲۲۲
شماره کتابشناس ملی	۵۶۴۱۶۲

نشر

تبریز در گرداب سایه‌ها

(تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۴۵ ه.ش با تأکید بر مطبوعات و اسناد نویافت)

مؤلف: امیر چهره‌گشا

ناشر: نشر اختر

چاپ اول ۱۳۹۸ • ۳۹۲ صفحه • قطع: رقی • ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۲۴۰-۰۰

مرکز پخش: تبریز- اول خیابان طالقانی، نشر اختر

تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۵۵۳۹۳

قیمت: ۶۸۰۰۰ تومان

فهرست مطالب:

پیش‌گفتار مؤلف	۷
فصل ۱: تحولات تبریز در حرس سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ ه.ش	۱۳
۱-۱- بازتاب اوضاع سیاسی و اجتماعی آذربایجان و تبریز مقارن با سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ ه.ش در مطبوعات	۱۳
۱-۱-۱ بحران دموکراسی در ایران و آذربایجان مقارن با سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ ه.ش	۱۳
۱-۱-۱-۱ سقوط دولت قوام و رقابت دول استعماری و رژیم پهلوی: امتیازات نفتی از ایران	۱۴
۱-۱-۲ واقعه ۱۵ بهمن ۱۳۲۷ ه.ش و پیامدهای آن	۱۷
۱-۱-۳ بازتاب جنبش ملی شدن صنعت نفت و پیامدهای آن در تبریز	۲۰
۱-۱-۴ بازتاب نخست‌وزیری دکتر مصدق و پیامدهای آن در تبریز	۳۰
۱-۱-۵ بازتاب افتتاح هفدهمین دوره مجلس شورای ملی در مطبوعات آذربایجان	۴۹
۱-۱-۶ بازتاب قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ ه.ش در مطبوعات آذربایجان و تبریز	۵۵

- ۱-۱-۷- بازتاب کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ ه.ش و پیامدهای آن در تبریز در مطبوعات آذربایجان ۸۷
- ۱-۲- بازتاب اوضاع اجتماعی- فرهنگی آذربایجان و تبریز مقارن با سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ ه.ش در مطبوعات ۱۵۹
- فصل ۴: تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۳۳-۱۳۴۵ ه.ش** ۱۶۵
- ۱-۲- بررسی اجمالی اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران در خلال سال‌های ۱۳۳۳ ه.ش ۱۶۵
- ۲-۲- بازتاب اوضاع سیاسی- اجتماعی آذربایجان و تبریز مقارن با سال‌های ۱۳۳۳-۱۳۴۵ ه.ش در مطبوعات ۱۷۶
- ۱-۲-۲- بازتاب بحران بی‌آب در تبریز در مطبوعات ۱۷۶
- ۲-۲-۲- اتصال راه آهن تبریز به مران، برنامه افتتاح آن ۱۸۰
- ۳-۲-۲- انقلاب سفید شاه و مردم و پیامدهای آن ۱۸۶
- ۴-۲-۲- بازتاب پیامدهای اصلاحات ارضی در آذربایجان از منظر مطبوعات آذربایجان ۱۸۸
- ۵-۲-۲- بازتاب قیام خونین ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ ه.ش و پیامدهای آن در مطبوعات ۲۰۹
- ۳-۲- بازتاب اوضاع فرهنگی آذربایجان و تبریز مقارن با سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۴۲ ه.ش در مطبوعات ۲۲۵
- ۱-۳-۲- افتتاح دانشکده کشاورزی در تبریز ۲۲۵
- ۲-۳-۲- افتتاح قرائت‌خانه و کتابخانه ملی تبریز ۲۲۷
- ۳-۳-۲- برگزاری جشن مهرگان و سخنرانی دهقان، مدیرکل فرهنگ آذربایجان ۲۲۹
- ۴-۳-۲- بازتاب فعالیت جمعیت‌های خیریه در تبریز از منظر مطبوعات ۲۳۱

- ۲-۳- بررسی اجمالی وجوه اشتراک و افتراق بازتاب اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۶ تا ۱۳۴۵ ه.ش در مطبوعات (با تأکید بر مطبوعات آذربایجان) ۲۳۹
- ۲-۳-۱- وجوه اشتراک و افتراق بازتاب اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۶ تا ۱۳۴۵ ه.ش در مطبوعات آذربایجان و شهر تبریز ۲۳۹
- ۲-۳-۲- وجوه اشتراک و افتراق بازتاب اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۶ تا ۱۳۴۵ ه.ش در سایر مطبوعات ۲۴۰
- فصل ۳ پیوسته، تصاویر و منابع تحقیق ۲۴۳

پیش‌گفتار مؤلف

انلشن و ابلیا

آذربایجان به خاطر موقعیت جغرافیایی اش همواره در طول تاریخ از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. در دوره قاجار تهران اگر پایتخت سیاسی ایران بود، دار سلطنت تبریز هم به عنوان پایتخت فرهنگی این کشور محسوب می‌شد. تعدد مراکز فرهنگی و شریات تبریز خود گواه روشنی بر این مدعاست. تبریز اما به همان اندازه که در دوران قاجار، اعتبار و رونق بالا و بی‌نظیری داشت و از نقش سیاسی و فرهنگی منحصربه‌فردش برخوردار بود و در واقع سرنوشت سیاسی ایران، در گرو این شهر بود، در دوران حکومت بهری، به شدت مورد کینه و غضب واقع شد و عملاً سیاست‌هایی از طرف رژیم جدید اعمال شد تا تبریز منزوی شده و نتواند در برابر دیکتاتوری پهلوی قدم علم کند. نگاه سستی به تبریز و آذربایجان باعث افول سرمایه‌گذاری‌ها شد و عملاً مردم در فقر و بدبختی افتادند - اجتماعی ایام سپری کردند.

در وقایع مربوط به ملی شدن صنعت نفت و دوران نخست‌وزیری دکتر مصدق، نهضت ملی ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ ه.ش و بالاخره در قیام ۲۹ بهمن ۱۳۵۷ ه.ش، تبریزیان پیشگام مبارزه با محمدرضا شاه بودند و نتیجه مبارزاتشان به همراه مردم ایران، منجر به سقوط رژیم دیکتاتوری پهلوی شد. اما در کنار این مبارزات نباید از نقش روشنگری مطبوعات غافل شد. مردمان تبریز به خاطر موقعیت استراتژیک این شهر (دروازه ورود به اروپا)، مردمانی روشنفکر با افکاری مرقی بودند و انتشار مطبوعات در این روشنگری‌ها نقش بارزی داشت. انتشار نشریاتی چون «وطن بولوندا»، «آذربایجان»، «آزاد ملت»، «آنالار»، «صدای آذربایجان»، «آذر مرد»، «آریا»، «غلبه»

«مهد آزادی»، «توحید افکار»، «فریاد»، «تبریز»، «پیام آذربایجان»، «اراده آذربایجان»، «اختر شمال» و... در این شهر، باعث رشد آگاهی مردم شده و به عنوان اصلی‌ترین عامل نهضت‌های مردمی در وقایع پس از شهریور ۱۳۲۰ ه.ق تا سقوط پهلوی بشمار می‌آیند. در اثر حاضر، بنا به اهمیت تاریخی تبریز در دوره مورد نظر (۱۳۲۶-۱۳۴۵ ه.ش) سعی بر آن است تا به بررسی بخشی از مهم‌ترین رویدادهای این منطقه از مطبوعات پرداخته شود. «بررسی مطبوعات هر دوره بهترین وسیله و روش ساخت مسائل جاری و اوضاع سیاسی - اجتماعی آن دوره است. مورخین و محققین برای تعریف و تفسیرهای مورد نیاز خود طبعاً وسیله‌ای ارزشمندتر از مطبوعات منتشره در هر یک از مقاطع مرز بررسی نمی‌شناسند و از نظر بررسی جهش‌های فکری و تغییرات جامعه‌شناسی نیز به وسایل مطبوعات دوره مورد نظر، روشی که منطقی‌تر و قابل قبول‌تر باشد نمی‌رانند»^۱.

با این که مطبوعات یکی از منابع مهم در تاریخ‌نگاری محسوب می‌شوند و در بررسی‌ها و مطالعات پژوهشی ایران معیار این جراید به همه شکل‌های متنوع و گوناگون از منابع اصلی و غیرقابل انکار بشمار می‌آیند ولی این به معنی پذیرش همه محتوا و مطالب آن‌ها نیست، زیرا توجه به نکاتی همچون زودگذر بودن دوره‌های آزادی قلم و اندیشه و سانسور شدید مطبوعات در دوره‌های مختلف و به تبع آن انعکاس دگرگونه و واژگونه بسیاری از حقایق و واقعیات مهم در درباره مطالب مطبوعات ضروری به نظر می‌رسد.^۲

۱. ر.ک: حسین ابوترابی‌ان (۱۳۶۶)، مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ ه.ش، تهران: انتشارات

اطلاعات، ص ۱

۲. علیرضا ملاتی‌توانی (۱۳۹۴)، درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ، تهران: نشر نی، چاپ نهم،

لذا با در نظر گرفتن شرایط فوق، در این اثر سعی بر آن است در خلال مباحث، به فراخور اهمیت مطالب مندرج، با مقایسه تطبیقی محتوای کتب چاپی دوره و مندرجات جراید در این باره بحث شود. اثر حاضر شامل سه فصل است.

فصل اول با عنوان «تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۳۲ه.ش» است که مباحث مندرج در آن عبارت‌اند از: بحران دموکراسی در ایران و آذربایجان مقارن با سال‌های ۱۳۲۵-۱۳۳۲، سقوط دولت قوام و رقابت دول استعماری در زمینه اخذ امتیازات نفتی از ایران، واقعه ۱۵ بهمن ۱۳۲۷ه.ش (ترور شاه در دانشگاه تهران) و پیامدهای آن، جنبش ملی شدن صنعت نفت و پیامدهای آن در تبریز و بازتاب آن در مطبوعات، نخست‌وزیری کتر مصدق و پیامدهای آن در تبریز و بازتاب آن در مطبوعات، افتتاح هیئت‌مین دوره مجلس شورای ملی و بازتاب آن در مطبوعات آذربایجان و تبریز، قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۰ه.ش و بازتاب آن در مطبوعات آذربایجان و تبریز، کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۱ه.ش. پیامدهای آن در تبریز و بازتاب آن در مطبوعات آذربایجان.

فصل دوم با عنوان «تحولات تبریز در خلال سال‌های ۱۳۳۳-۱۳۴۵ه.ش»، به بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی-فرهنگی تبریز در سال‌های ۱۳۳۳ تا ۱۳۴۵ه.ش و بازتاب آن در مطبوعات اختصاص یافته که به بحث مندرج در آن عبارت‌اند از: بررسی اجمالی اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران در خلال سال‌های ۱۳۳۳ تا ۱۳۴۵ه.ش، انقلاب سفید شاه و مردم و پیامدهای آن، پیامدهای اصلاحات ارضی در آذربایجان و بازتاب آن در مطبوعات آذربایجان و تبریز، قیام خونین ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ه.ش، پیامدهای و بازتاب آن در مطبوعات آذربایجان و تبریز، بررسی اجمالی وجوه اشتراک و افتراق بازتاب اوضاع اجتماعی و فرهنگی تبریز در

خلال سال‌های ۱۳۲۶ه.ش تا ۱۳۴۵ه.ش در مطبوعات (با تأکید بر مطبوعات آذربایجان).

فصل سوم با عنوان «پیوست‌ها و تصاویر» شامل مطالب جرایدی است که در متن کتاب به‌طور اختصار به آن اشاره شده بود و نیز معرفی مختصر نشریات مورد استفاده به‌صورت پاورقی همراه با تصویر جریده مورد نظر است. همچنین مطالب برخی کتب که در متن بنا به ضرورت بحث، خلاصه‌ای از آن درج شده بود و در پیوست به‌صورت کامل آن مبحث جهت استفاده مخاطبین آورده شده است. در متن کتاب نیز به فراخور مباحث مطرح شده، جهت روشن شدن بیشتر زوایای پنهان رویدادها از اسناد بجای مانده استفاده شده است؛ بدین صورت که پس از متن تائیدی اسناد، تصویر سند در اختیار خواننده قرار بگیرد و از ارجاع آن به بخش پیوست‌ها به خاطر ایجاد گسست در ارائه مطالب خودداری شده است.

بخش پایانی کتاب با عنوان «ابعاد پژوهش و فهرست اعلام» به معرفی منابع تحقیق (کتب چاپی، جراید، منابع خارجی، وبسایت‌های اینترنتی) و فهرست اعلام (اشخاص و اماکن) اختصاص داده شده است. تألیف پیداست که این پژوهش در حد توان نگارنده انجام یافته است و بی‌شک بدون بی‌نقص نخواهد بود. به همین منظور نظرات و پیشنهاد‌های خوانندگان به موضوعات مطرح شده در چاپ‌های بعدی راهگشا خواهد بود. امید است مطالب این کتاب مورد پسند و علاقه‌مندان و پژوهشگران تاریخ قرار بگیرد. در پایان بر خود ضروری می‌دانم از تمام افرادی که در تهیه و تدوین این کتاب نگارنده را یاری کردند، صمیمانه تشکر کنم:

استاد راهنمای بزرگوارم سرکار خانم دکتر شهرزاد ساسان پور و داوران اثر آقای دکتر عزیز طالعی (دانشگاه اورمیه) و سرکار خانم دکتر منیره کاظمی راشد (دانشگاه

آزاد اسلامی واحد شبستر^۱، آقای محمود محمودزاده (کتابخانه مرکزی تبریز)، آقایان دکتر ابوالفضل حسن آبادی و حافظی (بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی)، آقایان دکتر علی ططری و علی پویان‌مهر (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی)، سرکار خانم‌ها اعظم فلاح و مراد علیان (آرشیو ملی ایران)، آقایان حسن اسودی و امیر عباس‌پور (مرکز اسناد تبریز)، آقای رفیع سیدی (کتابخانه شهریار تبریز)، آقایان فرزاد ملازاده محمدی (سرپرست روزنامه همشهری در استان آذربایجان شرقی)، آقای محمد محمدی آسیابی (مدیریت محترم نشر اختر) و با سپاس ویژه از خانواده عزیزم که تمام تلاش‌های نه‌تنها من، بلکه ریام و مادر صبور، هایشان است.

امیر چهره‌گشا^۲

۲ اسفند ۱۳۹۷ - تبریز

---

۱. این اثر بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با مشخصات زیر است:

امیر چهره‌گشا (۱۳۹۷)، «بازتاب اوضاع اجتماعی- فرهنگی تبریز در خلال سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۴۵ ه.ش در مطبوعات (با تأکید بر مطبوعات آذربایجان)»، دکتر شهرزاد ساسان‌پور، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، شبستر، ۲۲۸ صفحه.

۲. فارغ‌التحصیل کارشناسی فیزیک اتمی از دانشگاه تربیت معلم تبریز و کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر - khazar1377@gmail.com